

Józef Kubica

BADANIA NAD ZAGOSPODAROWANIEM ZIEM GÓRSKICH

(Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich w Krakowie 1957—1963)

Uchwałą Nr 37/57 Prezydium Polskiej Akademii Nauk z dnia 14 maja 1957 r. powołany został przy Wydziale V Nauk Rolniczych i Leśnych PAN Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich z siedzibą przy Oddziale PAN w Krakowie.

Działalność Komitetu zapoczątkowana została zebraniem organizacyjnym, które odbyło się w Krakowie w dniach 3 i 4. VI 1957 r. Na tym zebraniu inicjator i organizator powstającego Komitetu Prof. dr Mieczysław Czaja, ówczesny Sekretarz Wydziału V Nauk Rolniczych i Leśnych PAN nakreślił jego cele i zadania. „Celem działalności Komitetu jest naukowa analiza i synteza warunków i potrzeb, koniecznych do prowadzenia racjonalnie zaplanowanego urządzenia gospodarczego tych ziem, takiego urządzenia, by zasoby przyrodnicze nie były niszczone, a przeciwnie by je wzbogacać dla dobra nie tylko ziem, lecz dla dobra całego kraju”

Równocześnie w oparciu o podstawowe funkcje społeczne i gospodarcze obszaru ziem górskich, jakimi są:

gospodarka rolna i leśna,
gospodarka wodna,
gospodarka sprzyjająca procesom regeneracji sił człowieka,
gospodarka sprzyjająca racjonalnej produkcji przemysłowej,
gospodarka usługami oraz
układy osiedleńcze razem z wiążącymi je układami komunikacji.

Obecna organizacja Komitetu obejmuje sekcję Karpacką i Sudecką oraz 4 Komisje, a mianowicie:

- 1) Komisję środowiska przyrodniczego,
- 2) Komisję rolno-leśną,
- 3) Komisję zagadnień ekonomiczno-społecznych i planowania, oraz
- 4) Komisję regeneracji sił człowieka.

Każda Sekcja powołuje odpowiednie podkomisje. Prócz tego mogą być powołane grupy problemowe dla poszczególnych zagadnień.

W ramach tak pomyślanej organizacji prace Komitetu obejmowały:

- 1) działalność naukowo-badawczą,
- 2) działalność koordynującą,
- 3) prace redakcyjne, związane z wydawnictwami Komitetu,
- 4) prace związane z organizacją i prowadzeniem zaczątków pracowni Komitetu.

W czasie swej dotychczasowej działalności Komitet zlecił 104 prace naukowe i koncepcyjne. W związku z tym Komitet posiada na koniec 1962 r. 92 prace zakończone. Zgodnie z ogólnym kierunkiem swej działalności:

- 37 z nich to prace z zakresu rolnictwa i leśnictwa,
- 24 z nich to prace z zakresu środowiska przyrodniczego,
- 31 z nich to prace z zakresu zagospodarowania ziem górskich.

Niektóre prace badawcze znalazły bezpośrednie zastosowanie praktyczne, np.:

„Studium nad możliwością organizacji gospodarki wodnej na górnym Dunajcu przy pomocy szeregu zbiorników”, które miało i ma duże znaczenie przy decyzjach na szczeblu resortów we właściwym rozwiązaniu gospodarki wodnej w rejonie górnego Dunajca i związanego z tym zagospodarowania całego tego terenu.

Efektom wykonanego opracowania i podjętej w tym zakresie działalności Komitetu była uchwała Wojewódzkiej Rady Narodowej i Rady Narodowej miasta Krakowa nr 8/I. 60 r. z dnia 29 stycznia 1960 r. w sprawie uporządkowania gospodarki wodnej i poprawy stosunków wodnych na terenie województwa i miasta Krakowa, stwierdzająca m. in. konieczność rozstrzygnięcia wieloletniego sporu o budowę zbiornika na Dunajcu.

Rady wypowiedziały się zdecydowanie za budową zbiorników mniejszych i średnich w dorzeczu Górnego Dunajca w myśl koncepcji opracowanej przez Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN. Koncepcja ta zabezpiecza doliny górskich rzek i potoków przed niszczycielskimi skutkami powodzi, zapewni wyrównany przepływ i stworzy warunki dla energetycznego wykorzystania zasobów wody.

„Zasady ustalenia granic między użytkami rolnymi a leśnymi w okolicach górskich”, zostały przyjęte przez Wojewódzką Radę Narodową w Rzeszowie do prac planistycznych i terenowych prac technicznych,

„Badania balneologiczne uzdrowiska Szczawna”, które zostały oddane Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Krakowie i spowodowały decyzję uruchomienia tego uzdrowiska,

„Prawno-historyczne źródła i prawno-ekonomiczne formy współwłasności rolnej i leśnej na ziemiach górskich”, które służyły jako po-

moc przy rozmowach mających na celu uregulowanie gospodarki na halach tatrzańskich itp.

Prace wyraźnie badawcze, a to: „Transpiracja zimowa różnych odmian jabłoni na pogórzach w zależności od stanowiska i jej korelacja z mrozoodpornością”, „Wydzielanie i charakterystyka pięter klimatycznych w polskich Karpatach zachodnich”, „Mapa gleb kotliny jeleniogórskiej w skali 1 : 25 000” i inne.

Wreszcie w ogólnej liczbie prac nie mała ich część to prace statystyczne, zestawienia i analizy zbierane dla obecnych i przyszłych prac nad planowym zagospodarowaniem ziem górskich.

W okresie sprawozdawczym odbyło się: 3 zebrania plenarne Komitetu, 25 zebrań Prezydium Komitetu, 14 zebrań Sekcji Komitetu, 11 zebrań naukowo-dyskusyjnych, 90 zebrań roboczych, 1 zebranie na tematy organizacyjne z Sekcją Sudecką, 5 zebrań omawiających problematykę i organizację Sesji naukowej Komitetu i 5 zebrań Komitetu redakcyjnego Zeszytów Komitetu, 44 zebrania różne organizowane przez resorty, Wojewódzkie Rady Narodowe i inne terenowe organizacje, a ponadto 1 objazd terenu Bieszczad, zorganizowany przez Komitet w celu zorientowania się w stanie zagospodarowania tego rejonu oraz ustalenia jego najistotniejszych potrzeb i związanych z nimi kierunków prac naukowych. Ponadto zorganizowano Akademię żałobną dla uczczenia pamięci i zasług założyciela Komitetu Prof. dr M. Czaji.

W dniach 4—7. IX 1963 r. zorganizowano Sesję Naukową Komitetu, poświęconą „Zagadnieniom granicy rolno-leśnej na ziemiach górskich”, połączoną z objazdem terenów górskich woj. katowickiego i krakowskiego.

Na sesji uchwalono następujące wnioski:

Ustalenie granicy rolno-leśnej oddzielającej obszary przeznaczone do produkcji leśnej od terenów znajdujących się lub przewidzianych do zagospodarowania rolnego stanowi punkt wyjściowy do opracowania planów perspektywicznych oraz rozwiązywania bieżących zagadnień zagospodarowania Ziemi Górskich.

Teoretyczne podstawy rozgraniczenia zostały opracowane w ramach Komitetu Ziemi Górskich w latach 1958 do 1960 przez powołany w tym celu zespół fachowców. W oparciu o nie terenowe rady narodowe dokonały w województwie rzeszowskim rozgraniczenia na 80% odnośnych obszarów.

W województwie katowickim i krakowskim prace te są mniej zaawansowane. W oparciu o zebrane w toku prowadzonych prac doświadczenia, oraz na podstawie referatów, dyskusji i szeroko ujętej wizji terenowej, dokonanej w ramach konferencji w dniach od 4 do 7 września 1963,

uczestnicy konferencji ujęli swoje poglądy w postaci podanych poniżej sformułowań:

1. Ustalania granicy rolno-leśnej nie należy opierać na sztywnych kryteriach. Dobór racjonalnej linii rozgraniczenia stanowi zagadnienie kompleksowe, zależne od współdziałania zmiennych czynników lokalnych. Na tle warunków przyrodniczych dominującą rolę należy przypisać postulatowi gospodarki wodnej, lokalnym stosunkom demograficznym oraz problematyce zdrowotno-rekreacyjnej, dostosowanej do potrzeb całego kraju.

Podstawową linię wytyczną powinno stanowić racjonalne uwzględnienie zasad optymalnego zagospodarowania przestrzennego, tzn. wykorzystania najcenniejszych możliwości potencjalnych rozpatrywanego obszaru.

2. Układ stosunków demograficznych prowadzi do wniosku, że zagadnienie granicy rolno-leśnej musi być odmiennie traktowane na przeludnionych terenach górskich przede wszystkim województwa krakowskiego, na średnio zaludnionych obszarach sudeckich, oraz na słabo zaludnionych lub bezludnych terenach województwa rzeszowskiego.

3. W przeludnionych terenach górskich woj. krakowskiego regulacja niewłaściwego stanu faktycznego powinna być realizowana przez stopniowe wykorzystanie możliwości stwarzanych przez ewolucyjne zmiany w układzie stosunków demograficznych. Wyjątek powinna stanowić ingerencja w przypadkach rażącego zakłócenia prawidłowego układu stosunków wodnych. Wynika stąd potrzeba wykonania przez Komitet Ziemi Górskich inwentaryzacji zdewastowanych i skrajnie zagrożonych terenów, oraz opracowania wzorcowych operatów racjonalnego zagospodarowania terenów takich jak przykładowo — dolina Lubomierza, Ochotnicy, Kamesznicy lub Jaworek. Należy przy tym uwzględnić problem ewentualnej budowy zapór w dolinach znanych z dużego wpływu na nakładanie się fali powodziowej (np. dolina Ochotnicy lub Kamienicy).

4. W wyniku migracji wojennych i powojennych powstały w woj. krakowskim obszary wyludnione, stanowiące dogodny teren nieskrępowanej regulacji niewłaściwego stanu rzeczy. Wizja lokalna przeprowadzona w dolinie Uhrynia i w Jaworkach wykazała niewłaściwość wprowadzonego w życie rozgraniczenia, które nie uwzględniło potrzeb gospodarki wodnej przeznaczając tereny skłonne do dewastacji i erozji pod użytki zielone. Podobne zjawiska mogły zaistnieć w innych dolinach Beskidu Sądeckiego. W związku z tym zachodzi potrzeba naukowej analizy istniejącego stanu rzeczy i rozważenia celowości przesunięcia terenów pastwiskowych ze stoków o dużym nachyleniu w partie grzbietowe.

5. W toku dyskusji stwierdzono niedostateczne wykorzystanie terenów pastwiskowych, oraz brak ich racjonalnego zagospodarowania.

W celu zlikwidowania tego szkodliwego stanu rzeczy, należy podjąć starania o:

a) włączenie zagadnień zagospodarowania pastwisk górskich — łącznie z budową koniecznych dróg — do programu prac finansowych z funduszy przeznaczanych na prace melioracyjne;

b) powołanie w ramach Wydziałów Melioracji Wodnych i Wydziałów Rolnictwa WSR w Krakowie i Wrocławiu Sekcji Zagospodarowania Górskich Użytków Zielonych — w celu wykształcenia fachowców przygotowanych do realizacji tych zadań.

6. Wobec powolnego rozwoju osadnictwa w terenach górskich położonych na wschód od powiatu Nowy Sącz należy się liczyć z koniecznością zastosowania form wielkotowarowej gospodarki rolnej, lub wspólnego użytkowania terenów zielonych. Zmiana form gospodarowania rzutować będzie w istotny sposób na lokalizację granicy rolno-leśnej. W związku z tym należy podjąć naukową weryfikację dotychczasowych ustaleń — najlepiej w oparciu o odpowiednie wybrane plany zagospodarowania 156 wsi opracowane w woj. rzeszowskim.

7. W wyniku opóźnione w zagospodarowaniu odłogów tereny Funduszu Ziemi w południowo-wschodniej części woj. rzeszowskiego — zwłaszcza w Bieszczadach — zostały w znacznej części zajęte przez samo-siewne drzewostany olchy szarej, o dużej zasobności, stanowiące poważną rezerwę surowca nadającego się do produkcji płyt wiórowych i pilśniowych. Perspektywiczne reaktywowanie granicy rolno-leśnej wymagać będzie dużych wylesień. Stąd wniosek o ilościową i jakościową analizę bazy surowcowej i rozważanie celowości uruchomienia oddziałów płyt wiórowych w kombinatach drzewnych w Rzepedzi i Ustianowej.

8. Odrębne zagadnienie stanowi penetracja i rozwój przemysłu, wywierająca duży wpływ na kształtowanie się stosunków demograficznych. Wydaje się słuszne, by w terenach górskich położyć nacisk na rozbudowę potencjału zdrowotno-rekreacyjnego i związanych z tym usług i kierunków produkcyjnych, na rozwój przemysłu przetwórczego związanego z miejscową produkcją roślinną i zwierzęcą, oraz na szkolenie młodzieży w dostosowanych do miejscowych potrzeb ośrodkach szkoleniowych. Penetracja przemysłu nie związanego z terenem powinna być organizowana do niezbędnego minimum.

9. Zagadnienie granicy rolno-leśnej i związane z nim zagadnienia pochodne powinny stanowić jeden z węzłowych punktów w programie prac Komitetu i Zakładu Ziem Górskich. Należy przy tym we właściwym stopniu i we właściwej kolejności uwzględnić postulaty gospodarki wodnej, zagadnienia terenów zdrowotno-rekreacyjnych, zagadnienia demograficzne oraz potrzeby racjonalnej produkcji rolnej i leśnej pod kątem widzenia optymalnego zagospodarowania przestrzeni.

Postulaty zgłoszone na Sesji nie objęte wnioskami

— Należy kontynuować prace nad systemem i konstrukcją maszyn dla rolnictwa i leśnictwa przeznaczonych dla terenów mocno urzeźbionych, dla poszczególnych stref nachyleń a to dla przedziałów nachyleń:

10—15 % spadku,

15—25 % spadku,

powyżej 25 % spadku.

— Celem upowszechnienia osiągnięć mechanizacji i wyników prac dotychczasowych wydać zeszyt problemowy poświęcony tym zagadnieniom, a w przyszłości włączyć je do stałego planu wydawniczego.

— Utworzyć stację badawczą mechanizacji rolnictwa i leśnictwa dla terenów górskich i podgórskich.

— Zagadnienie granicy rolno-leśnej przenieść w przyszłości na płaszczyznę współpracy międzynarodowej.

— Odnośnie Nawojowej podkreślić, że obiekty gospodarcze ośrodków szkolnych powinny w oparciu o podbudowę naukowo-koncepcyjną określać kierunek racjonalnego gospodarowania w terenie.

— Rolniczy potencjał produkcyjny terenów górskich jest duży — może większy niż na równinach pod warunkiem racjonalnej produkcji.

— Celowe wydaje się zorganizowanie w najbliższej przyszłości roboczych konferencji terenowych w zdewastowanych przez wylesienie i erozję dolinach górskich (np. Lubomierz, Ochotnica).

— W Krynicy należałoby zorganizować konferencję roboczą poświęconą zagadnieniom mechanizacji rolnictwa w terenach górskich i podgórskich.

— Na przełęczu Tylickiej konferencję na temat zalesień wiatrochronnych.

W czasie swej kadencji Komitet wydał 4 Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych.

Zeszyt 14 „Problemy gospodarki górskiej” Warszawa 1958, PWRiL.

Zeszyt 19 „Z zagadnień zagospodarowania ziem górskich”, Warszawa, 1959, PWRiL.

Zeszyt 30 „Z zagadnień zagospodarowania ziem górskich”, Kraków, 1961 (Studium nad organizacją gospodarki wodnej na Górnym Dunajcu).

Zeszyt 37 „Z prac nad zagadnieniami zagospodarowania ziem górskich”, Warszawa, 1962, PWRiL.

Zgodnie z Uchwałą Nr 23/62 Sekretariatu Naukowego PAN z dnia 3 lipca 1962 r. Komitet rozpoczął prace redakcyjne nad wydawaniem Zeszytów Komitetu.

Zeszyt Nr 1 „Z zagadnień rolniczego zagospodarowania terenów górskich”.

Zeszyt Nr 2 „Planowanie i organizacja gospodarki rolnej w Bieszczadach i Beskidzie Niskim”.

Zeszyt Nr 3 „Z zagadnień ogrodniczych ziem górskich”.

Zeszyt Nr 4 „Transpiracja bezlistnych pędów pięciu odmian jabłoni w zimie”.

Zeszyt Nr 5 „Przyrodniczo-gospodarcze zagadnienia w Sudetach ze szczególnym uwzględnieniem Kotliny Jeleniogórskiej”.

Na rok 1964 oddany jest do druku Zeszyt Nr 6 „Zasady budowy ośrodków zarybieniowych dla ryb łososiowatych, a w przygotowaniu znajdują się:

Zeszyt Nr 7 „Bibliografia ziem górskich w Polsce”. Cz. I obejmująca zagadnienia klimatu, gleboznawstwa, rolnictwa i leśnictwa.

Zeszyt Nr 8 obejmuje referaty, koreferaty, trasę objazdową, dyskusję oraz ostateczne wnioski z międzynarodowej Sesji Naukowej, zorganizowanej przez Komitet w dniach 4—7 września 1963 r. na temat problematyki granicy rolno-leśnej w terenach górskich.

Zeszyt Nr 9 — obejmujący prace Sekcji Sudeckiej i wreszcie

Zeszyt Nr 10, który będzie zawierał różne prace Komitetu.

W toku prac Komitetu zarysowała się potrzeba powołania własnej placówki badawczej.

Celem działalności placówki badawczej jest:

1. Uzyskanie koncepcji rozwoju gospodarczego regionu w oparciu o pracę analityczną warunków przyrodniczych i stanu istniejącego zagospodarowania przy zastosowaniu nowoczesnych metod gospodarki.

2. Wypracowanie metody opracowania na niewielkim obszarze dla zastosowania jej dla szerszego zasięgu terenów górskich.

W pierwszym okresie działalności prace objęty rozklasyfikowanie, usystematyzowanie i uzupełnienie zebranych materiałów. Dalsze rozwinięcie działalności naukowo-badawczej na terenie Ziemi Górskich nastąpi z powołaniem Zakładu Gospodarki Górskiej PAN w Krakowie, który w pierwszym okresie swej działalności zajmie się problemami:

Rolniczego i leśnego zagospodarowania regionu górskiego,

Gospodarki wodnej na tle środowiska przyrodniczego i potrzeb gospodarczych oraz

Struktury przestrzenno-gospodarczej Ziemi Górskich.